

TÜRKİYE, AVRUPALILAŞMA VE YEREL DEĞİŞİM

Gözde YILMAZ*

Öz

1999 yılında Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsü kazanan Türkiye'nin Avrupalılaşıma süreci hızlanmış fakat zaman içerisinde dalgalı bir seyir izlemiştir. 1999'dan sonraki üç yıl içerisinde pasif bir şekilde reformlara başlayan Ankara, 2002 seçimleri sonrasında Avrupalılaşıma reformlarını hızlandırmıştır. 2005 yılı itibarı ile reformlar hız kesmiş ama yine de yamalı bir şekilde olsa da devam etmiştir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupalılaşıma sürecini analiz eden çalışmaların başarısını ortaya koydukları Dış Teşvik Modeli artan uygulama maliyetleri ve kredibilitesi düşen Avrupa Birliği koşulluluk ilkesi çerçevesinde 2005 sonrası Türkiye'de devam eden reformları açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu araştırma probleminden yola çıkan makale Türkiye'nin deneyimlediği bu dalgalı süreci Dış Teşvik Modeli'nin bel kemiğini oluşturan Avrupa Birliği koşulluluk ilkesi ve ulusal uygulama maliyetlerine maruz kalan veto odakları çerçevesinde incelemekte ve yetersiz kaldığı noktada reformların itici gücü olabilecek etkenleri incelemektedir. Makale Avrupa Birliği koşulluluk ilkesinin reformları itici etkisinin aday ülkelerin Avrupalılaşıma sürecindeki tek etken olamayacağı, özellikle iç etkenlerin Avrupalılaşıma olumlu etki yapabileceğidir.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılaşıma, AB Koşulluluk İlkesi, Türkiye, Ulusal Aktörler, İç Değişim

* Yrd. Doç. Dr. Atılım Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: gozde.yilmaz@atilim.edu.tr

TURKEY, EUROPEANIZATION, AND DOMESTIC CHANGE

Abstract

The Europeanization process of Turkey was accelerated with the launch of European Union candidate country status in 1999, though it has had fluctuations across time. While Ankara started to launch reforms in a more passive way in the following years of 1999, Europeanizing reforms accelerated by the 2002 elections and slow down by 2005. However, reforms continued in many areas in the aftermath of 2005. Considering the weakened credibility of EU conditionality and increasing domestic adoption costs, the External Incentives Model, which has been dominated the external Europeanization literature, especially in the case of Central and East European countries, does not account for the continuing reforms in Turkey by 2005. This article starts with the afore-mentioned research problem and explores the fluctuations in Turkey's Europeanization through employing the External Incentives Model and its primary conditions: EU conditionality and veto points that are incurred by domestic adoption costs. The article goes beyond conditions provided by the External Incentives Model, EU conditionality and domestic adoption costs, and brings domestic factors as driving forces of Europeanization.

Keywords: *Europeanization, EU Conditionality, Turkey, Domestic Actors, Domestic Change*

Giriş

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile ilişkileri ve dolayısıyla Avrupalılaştırma süreci zaman içerisinde dalgalanmalara şahit olmuş ve inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Fakat 1999 Helsinki Zirvesi ile birlikte AB'ye adaylık statüsü kazanan Türkiye AB ile ilişkileri bir sıçrama yaşamıştır. Bu tarihten sonra Türkiye'nin Avrupalılaştırma süreci hızlanmış, fakat yine de geçmişin dalgalı seyri ilişkilerde devam etmiş ve bu dalgalanmalar Avrupalılaştırma sürecinde hızlı bir ivme yakalayan Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunda hayata geçirdiği reform sürecini de etkilemiştir.

AB'yi reformların itici gücü olarak güçlendiren 1999 yılında Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesi ve 2005 yılında üyelik müzakerelerine başlaması, 2005 yılı sonrası üye ülke temsilcileri tarafından ortaya atılan Türkiye için tam üyelik yerine imtiyazlı ortaklık teklifleri ile zayıflamıştır (Noutcheva ve Aydın-Düzgit, 2012; Yılmaz, 2014a). Buna rağmen Ankara birçok alanda ulusal reformlara

devam etmiş ve Avrupalılaşıma süreci hız kaybetse de devam etmiştir (Yılmaz, 2014a).

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye üyelik sürecinde deneyimledikleri Avrupalılaşıma akımını açıklamakta oldukça başarılı olan ve literatürde (Börzel, 2010; Kelley, 2004; Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005; Vachudova, 2005) aday ülkelerin Avrupalılaşıma sürecini açıklamakta kabul görmüş Avrupalılaşıma kuramlarından Dış Teşvik Modeli (External Incentives Model – DTM), Türkiye'nin 1999 sonrası Avrupalılaşıma sürecini açıklamakta yetersiz kalmıştır. DTM'nin temelini oluşturan AB koşulluluk ilkesinin zayıfladığı bir dönemde reformların devam ettiği Türkiye vakası açıklanması gereken bir araştırma problemi oluşturmakta ve neden AB koşulluluk ilkesi 2005 sonrasında ciddi anlamda zayıflamışken Türkiye'nin Avrupalılaşması devam etmiştir sorusunu gündeme getirmektedir.

Bahsedilen araştırma problemi ve sorusundan yola çıkarak bu makale 1999 sonrası Türkiye'de deneyimlenen Avrupalılaşıma sürecini konu alacak ve hem DTM'nin belkemiği AB koşulluluk ilkesini Türkiye vakasında inceleyecek hem de iç faktörlerin reform sürecindeki etkisini araştıracaktır. Makalenin ana argümanı AB koşulluluk ilkesinin Avrupalılaşımaya itici etkisinin aday ülkelerin Avrupalılaşıma sürecindeki tek etken olmadığı, özellikle iç faktörlerin Avrupalılaşıma sürecine olumlu etki yapabileceğidir.

Makalenin ilk bölümünde aday ülke Avrupalılaşmasını araştırırken odaklanılan teorilerden bahsedilecektir. İkinci bölümde ise Türkiye vakasına odaklanılacak ve Türkiye'de 1999 sonrası yaşanan iç değişim, AB koşulluluk ilkesi ve iç etkenler irdelenecektir. Son bölümde makalede ulaşılan sonuçlar tartışılacaktır.

1. Aday Ülkelerin Avrupalılaşması ve Avrupalılaşıma Teorileri

Orta ve Doğu Avrupa genişleme süreci ile birlikte AB'ye aday ülkelerin Avrupalılaşması literatürde önemli bir yer edinmiştir. Genişleme sürecindeki aday ülkelere AB'nin dönüştürücü gücünün etkisi tartışmaya yer bırakmayacak şekilde literatürde baskın çıkmış ve aday ülke Avrupalılaşmasını açıklamakta AB koşulluluk ilkesi ve iç etkenleri (ulusal uygulama maliyetleri, veto odakları ve ulusal muhalefet) baz alan DTM öne çıkmıştır (Börzel, 2010; Kelley, 2004; Pridham, 2005; Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005).

DTM rasyonel tercih kuramını temel alarak sonuçlar mantığı (logic of consequences) üzerinden aktörleri stratejik faydacılar olarak tanımlar (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005). DTM'ye göre Avrupalılaşıma sürecinde AB ödül yolu ile teşvik stratejisi uygular ve aday ülkelerin ödüllere ulaşabilmesini çeşitli ön koşullara bağlar (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005: 10). Genişleme sürecinde AB'nin uyguladığı bu stratejiye AB koşulluluk ilkesi denir ve süreç

içerisinde koşulluluk ilkesi aday ülkelere çeşitli teşvikler sunarak iç statükoyu bozar, ulusal fırsat yapısını değiştirir ve ulusal aktörlerin zarar-fayda hesaplarını etkiler (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005: 11; Magen ve Morlino, 2008: 33). Fakat belirtmek gerekir ki AB koşulluluk ilkesinin güvenilirliğinin tartışmasız olması, yani AB'nin vadettiği ödülleri aday ülkelerin ön koşulları yerine getirdiği takdirde yerine getirmesi, DTM'nin işlemesi için oldukça önemlidir (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005). Bunun yanı sıra iç faktörler – ulusal uygulama maliyetleri, veto odakları ve ulusal muhalefet – aday ülkelerde iç değişimin gerçekleşebilmesi için AB koşulluluk ilkesini destekler nitelikte olmalıdır (Börzel ve Risse, 2000; Kelley, 2004; Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005). Yani aday ülkelerde iç değişimin ortaya çıkabilmesi için ulusal uygulama maliyetleri düşük olmalı, sayıca fazla veto odağı olmamalı ve ulusal muhalefet AB yanlısı bir tutum sergilemelidir (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005). Sonuç olarak DTM, bir hükümetin AB yasa ve normlarını AB'nin sunduğu ödüllerin ulusal uygulama maliyetlerinden fazla olduğu takdirde iç sisteme aktarır (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005: 12).

Aday ülkelerde Avrupalılaşıma sürecini inceleyen birçok çalışma (Kelley, 2004; Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005) yukarıdan aşağıya (top-down) Avrupalılaşmaya yani AB'nin dönüştürücü etkisine ve dolayısıyla AB koşulluluk ilkesine odaklanmış, iç etkenleri ise reform sürecini baltalayan etkenler olarak tanımlamıştır (Sedelmeier, 2011; Yılmaz, 2014b). Bu durum ayrıca Türkiye'nin Avrupalılaşmasına odaklanan çalışmalarda da görülmüştür (Grigoriadis, 2008; Keyman ve Öniş, 2007; Schimmelfennig vd., 2003). Yani bu çalışmalar iç etkenleri reform sürecini destekleme potansiyeli olan ve hatta reform sürecini AB koşulluluk ilkesinin etkisinin zayıf veya olmadığı durumlarda bile sürdürülmesine katkı sağlayacak faktörler olarak görmek yerine Avrupalılaşıma sürecine negatif etkisine odaklanmışlardır. Bunun tersine bazı çalışmalar (Börzel, 2000; Kubicek, 2005; Pridham, 1994; Tocci, 2005; Ulusoy, 2007; Yılmaz, 2014a, 2014b) ise iç etkenlerin (sivil toplum, siyasi partiler gibi) aday ülkelerdeki Avrupalılaşıma sürecine katkılarına odaklanmışlardır. Özellikle bu çalışmalar Türkiye'nin Avrupalılaşıma sürecini açıklamakta önem teşkil etmektedirler. Bunun başlıca sebebi ise daha önce bahsedildiği gibi AB koşulluluk ilkesinin Türkiye vakasında zaman içerisinde zayıflaması ve Türkiye'de reform sürecinin devam etmesinin açıklanması problemidir. Bu bağlamda bir sonraki bölüm Türkiye'nin Avrupalılaşıma sürecini inceleyecek, AB koşulluluk ilkesine odaklanacak ve ayrıca iç etkenleri irdeleyecektir.

2. Türkiye'nin Avrupalılaşması ve İç Değişim

1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde ilan edilen Türkiye'nin AB'ye adaylığı ile Türkiye'nin Avrupalılaşıma süreci ciddi bir sıçrayış yaşamıştır. 1999 yılı ile 2004 yılı arasındaki zaman içerisinde birçok alanda reformlar yapılmıştır. Bunlar

arasında özellikle demokrasi ve insan haklarını geliştirmeye yönelik anayasa reformları ve AB'ye uyum yasaları göze çarpmaktadır (Aydın ve Keyman, 2004). 1999'dan 2002 yılının Kasım ayına kadar iktidardaki Demokratik Sol Parti (DSP), Anavatan Partisi (ANAP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) tarafından oluşturulan koalisyon hükümeti 2001 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile reformlara başlamış ve 2002 yılında üç uyum paketi ile reformlara devam etmiştir (Aydın ve Keyman, 2004: 15). 2002 yılındaki genel seçimler ile tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 2004 yılına kadar Türkiye demokrasisini birçok alanda geliştiren (ifade özgürlüğü, sivil-asker ilişkileri gibi birçok alanda) beş uyum paketi ve ayrıca 2004 yılında bir Anayasa değişikliği yaparak reformlara hız kazandırmıştır (Aydın ve Keyman, 2004: 16-17). Ayrıca bu dönemde birçok yeni yasa, Dernekler Kanunu ve Medeni Kanun gibi, koalisyon hükümeti ve AKP hükümeti tarafından meclisten geçirilmiştir.

2005 yılından sonra reform süreci bir önceki döneme göre bir durgunluk dönemine girmiş, fakat reformlar yine de bir çok alanda, ki sivil-asker ilişkileri, azınlık hakları, gibi konular bu alanlardandır, devam etmiştir. İç değişim bu dönemde hem içerik hem de kapsam bakımından oldukça kısıtlı kalmış, daha çok belirli alanlara ve bu alanların içerisinde seçilen konulara odaklanmıştır. Mesela azınlık hakları konusunda devam eden reformlar, zamanla Kürt sorununa daha çok odaklanmıştır (Yılmaz, 2014a). Ayrıca hukukun üstünlüğü, sivil-asker ilişkileri, yolsuzlukla mücadele gibi konularda hız kesmesine rağmen reformlar devam etmiştir (Gürsoy, 2011; Noutcheva ve Aydın-Düzgüt, 2012; Yılmaz ve Soyaltın, 2014; Yılmaz, 2014a, 2014b). Ayrıca 2010 yılında gerçekleşen Anayasa reformu ile yargı sistemi ve özellikle sivil-asker ilişkilerinin birçok alanı reforma sahne olmuştur (Gürsoy, 2011: 298-299; Noutcheva ve Aydın-Düzgüt, 2012: 67; Yılmaz, 2014b: 305).

2010 yılı sonrası reformlar daha çok hukuk sistemi üzerinde yoğunlaşmıştır. Ankara dört farklı yargı reform paketini meclisten geçirmiş ve bu reform paketleri ifade özgürlüğü, yolsuzluk ile mücadele gibi birçok alana odaklanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2012: 17, 2013: 13). Ayrıca yargı reformundan bağımsız olarak sivil-asker ilişkileri (2013 yılı Askeri Disiplin Yasası gibi), ifade ve basın özgürlüğü (2011 yılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkındaki Kanun gibi), yolsuzlukla mücadele (2013-2015 Organize Suçlarla Mücadele Eylem Planı gibi) konularında yeni reformlar yapılmıştır (Aydın-Düzgüt ve Keyman, 2013; Avrupa Komisyonu, 2012, 2013).

Özellikle 2010 yılı sonrası dönemde Avrupalılaştırma yönünde reformlar hayata geçerken, Türkiye'de birçok tartışmalı gelişme yaşanmıştır. Bunlar arasında Başbakan Erdoğan tarafından açıklanan 2012 yılında hükümetin kürtaj ve sezaryen operasyonları konusunda bir yasa hazırlığında olduğu tartışmalı bir gündem yaratmıştır (Radikal, 2012). Erdoğan yasa hazırlığını kürtaj ve sezaryen

operasyonlarının ülkenin nüfus artışına engel olduğu gerekçesi ile açıklarken, toplumun birçok kesimi bunu temel haklara ve özgürlüklere aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirmiş ve sonuçta kürtaj yasağı diye anılan tartışmalı yasa yerine sezaryen operasyonlarına kısıtlamalar getiren bir yasa meclisten geçmiştir (Aljazeera, 2012; Haber3, 2012; Radikal, 2012). Bu tartışmalı gündem toplumun birçok kesiminde alkol yasağı diye anılan alkol satışlarına getirilen düzenlemeler ile daha da alevlenmiş ve özellikle 2010 sonrası basın ve ifade özgürlüğü konularında hem iç hem de uluslararası arenada ciddi eleştirilere hedef olan Ankara 2013 yılındaki Gezi Parkı protestoları sırasında ve sonrasında da demokrasi ve insan hakları alanındaki problemlere dikkat çekilerek eleştirilmiştir (Freedom House, 2011, 2013, 2014; Özbilgin, 2013).

Sonuç olarak, Türkiye'nin Avrupalılaşıma süreci de aynen Türkiye-AB ilişkilerinde olduğu gibi dalgali ve değişken bir seyir izlemiştir. 1999-2004 yılları arasında Avrupalılaşıma yolunda yapılan reformlar yoğun ve hızlı bir şekilde gerçekleşirken, 2005 yılı ve sonrasında bir duraklama yaşanmıştır. Yine de birçok alanda devam eden reformlar Türkiye'de tüm alanlarda ve bu alanların içerisindeki tüm konularda hâkim olan etkili bir Avrupalılaşımadan ziyade daha çok belirli alanları ve bu alanların içerisindeki konuları ele alan reformlarla yamalı bir görünümde olmuştur. Aynı zamanda 2010 yılı sonrası tartışmalı iç siyaset ve tersine bir Avrupalılaşıma yönünde atılan adımlar Türkiye'nin Avrupalılaşıması meselesinin hem dalgalanmalar hem de zıtlıklar içeren bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bir sonraki bölüm Türkiye'de ortaya çıkan bu dalgali, yamalı ve zıtlıklara devam eden Avrupalılaşıma sürecini açıklamaktadır.

2.1. AB Koşulluluk İlkesi

1997 Lüksemburg Zirvesinde genişleme sürecine Türkiye'nin dâhil edilmemesi ile hayal kırıklığı yaşayan Türkiye, 1999 yılındaki Helsinki Zirvesinde aday ülke statüsü kazanmış ve bu da AB koşulluluk ilkesinin Türkiye'deki reformlar konusunda oldukça güçlü bir etken olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1999 yılından 2004 yılı sonuna kadar Türkiye'nin adaylık sürecinde üyelik ön koşullarını tamamladığı takdirde AB üyeliğine yaklaşacağını öngören güçlü ve kredibilitesi yüksek AB koşulluluk ilkesi Türkiye'de reformcu bir koalisyonun kurulmasına yol açmış ve iktidar ve muhalefet partileri, sivil toplum, cumhurbaşkanı ve ordudaki üst düzey komutanlar gibi aktörlerden oluşan koalisyon AB üyeliği yolunda tamamlanması zorunlu olan reformları desteklemiştir (Aydın-Düzgüt ve Keyman, 2007: 75; Keyman ve Öniş, 2007: 40; Narbone ve Tocci, 2007: 239; Yılmaz, 2014a: 247).

2004 yılının sonlarına doğru gittikçe artan bir şekilde siyasi yönden etkilenmiş bir koşulluluk ilkesinin uygulanması nedeniyle AB koşulluluk ilkesinin kredibilitesi sarsılmış ve dolayısıyla Türkiye'nin Avrupalılaşımasına etkisi azalmıştır (Noutcheva ve Aydın-Düzgüt, 2012: 68, Saatçioğlu, 2009: 570; Yılmaz,

2014a: 249). 2005 yılında katılım müzakerelerinin başlamasına rağmen, 2004 yılından itibaren hem AB belgelerinde¹ müzakerelerin açık uçlu olduğunun ve Kopenhag kriterleri dışında farklı kriterlerin (AB'nin hazmetme kapasitesi, aday ülkenin nüfusu gibi) üyelik sürecinde etkin olabileceğinin sıkça dile getirilmesi, hem de önde gelen üye ülkelerden Almanya, Avusturya ve Fransa gibi devletlerin Türkiye'ye tam üyelik yerine imtiyazlı ortaklık gibi alternatif öneriler sunması AB koşulluluk ilkesinin kredibilitelerini zayıflatmış, Türkiye'de AB'ye tam üyelik ödülü AB'nin Türkiye ön koşulları yerine getirirse bile Türkiye'ye sunamayacağı veya sunmakta isteksiz olduğunu izlenimi yaratmıştır (Schimmelfennig, 2009: 418, Tocci, 2005: 77; Yılmaz, 2012b: 306). Böylelikle Türkiye'nin 2005 sonrası AB üyelik sürecine olan mutabakatı sarsılmıştır (Uğur, 2010: 980). Bu gelişmelerin yanı sıra Güney Kıbrıs Rum yönetiminin tüm Kıbrıs'ı temsilen Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında AB'ye üye olmasından ve 2004 Annan Planı'ndan sonuç alınamamasından sonraki süreçte Kıbrıs meselesi Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecini artarak etkilemeye başlamıştır. Özellikle Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımaması ve Gümrük Birliği'ni Kıbrıs Cumhuriyeti'nin de içerisinde olduğu tüm yeni üyeleri kapsayacak şekilde genişleten Ankara Antlaşması'nın Ek Protokolünü uygulamaya koymaması, bunun yanı sıra AB'nin bu konuda ısrarcı olması Türkiye'nin AB üyelik sürecinde olumsuz gelişmelere yol açmıştır (Aybet, 2006: 532-534). Bu gelişmeler sonucunda, 2006 yılında müzakerelerin sekiz faslı dondurulmuş; 2009 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti altı faslın daha açılmasını durdurmuştur; ayrıca Fransa üyelikle doğrudan ilgili beş faslı donduracağını duyurmuştur (Oğuzlu, 2012: 230). Yaşanan bu gelişmeler Türkiye'de Kıbrıs Cumhuriyeti ve Türkiye'nin adaylık sürecinde AB'nin çifte standart uyguladığı şeklinde değerlendirilmiş ve AB koşulluluk İlkesinin kredibilitelerini negatif anlamda etkilemiştir (Öniş, 2010: 7).

Sonuç olarak, Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecinde 1999 yılından 2004 yılı sonuna kadar güçlü ve kredibilitesi yüksek olan AB koşulluluk İlkesi, 2005 yılı itibarı ile ciddi bir düşüş yaşamıştır. Bu durum Türkiye'de AB adaylık sürecinin tüm koşullar yerine getirilse bile üyelik ile sonuçlanmayacağı kanısını güçlenmiş ve AB'ye olan güveni sarsmıştır. Dolayısıyla da Türkiye'nin Avrupalılaştırma süreci 2004 yılında kadar AB koşulluluk ilkesinin itici etkisi ile gerçekleşmişse de, 2005 yılı ile birlikte yapılan reformlar AB'nin dönüştürücü etkisinden bağımsız olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun iç faktörlere odaklanılarak açıklanması mümkündür ki bir sonraki bölüm bu konuyu irdelleyecektir.

¹ Bu belgelere örnek Avrupa Komisyonu'nun hazırlamış olduğu raporlar örnek gösterilebilir (Avrupa Komisyonu 2004, 2006, 2009).

2.2. İç Etkenler: Ulusal Uygulama Maliyetleri, Veto Odakları ve Reformları İtici Ulusal Unsurlar

DTM iç etkenleri ulusal uygulama maliyetleri ve veto odakları adı altında toplar ve ulusal uygulama maliyetlerinin yüksekliğinin ve veto odaklarının sayısının fazlalığının Avrupalılaşıma sürecini negatif etkilediğini öne sürer (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005: 16-17). Fakat model veto odakları ve ulusal uygulama maliyetlerini ayrı etkenler olarak ele almamış, iç etkenleri bir çatı altında toplamış uygulama maliyetleri olarak kavramsallaştırmıştır (Sedelmeier, 2011: 30). Bu nedenle iç etkenler genel bir çatı altında kalmış ve uygulama maliyetlerine maruz kalan veto odakları olarak kavramsallaştırılan iç etkenler değişime pozitif etkiden çok negatif etkisi ile çalışmalara konu olmuştur. Dolayısıyla iç etkenlerin sürece pozitif etkisi literatürde ihmal edilmiştir. Bu çalışma kapsamlı bir analiz sunmak için hem uygulama maliyetleri ve veto odaklarına hem de iç değişime pozitif katkı sağlayabilecek iç etkenlere odaklanmaktadır.

2.2.1. Ulusal Uygulama Maliyetleri ve Veto Odakları

1999-2004 yılları arasında önceki bölümde aktarıldığı üzere AB koşulluluk ilkesinin gücü ulusal uygulama maliyetlerinin çok üzerindeydi. 1999 ve 2002 yılları arasında iktidarda olan DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti 2001 yılındaki Anayasa reformlarına kadar herhangi bir reform yapmamıştır. Fakat bu reformsuz geçen iki buçuk seneyi AB sürecinin reformlar için ortaya koyduğu baskıya rağmen gerekli kurumsal yapının inşa edilmesi için gerekli zaman çerçevesinde düşünmek gereklidir. 2001 ve 2002 yıllarında yapılan reformlarsa oldukça kısıtlı kalmış ve daha çok iç etkenlerden ziyade AB'den gelen itici güç sayesinde gerçekleşmiştir (Sugden, 2004: 257). Aynı zamanda koalisyon hükümeti içerisinde yer alan DSP ve MHP AB adaylık sürecine kuşkuyla yaklaşıyor, azınlık hakları gibi birçok alanda reforma direniyor ve siyasi ajandalarında daha ziyade milliyetçi bir görüş baskın geliyordu (Keyman ve Öniş, 2007: 41, 65). Bu nedenle aslında bu iki koalisyon ortağı bir nevi veto odağı olarak hareket etmekte ve ulusal uygulama maliyetinin yüksek olduğu hassas konularda (sivil-asker ilişkileri, insan ve azınlık hakları, kültürel haklar gibi) gereken reformlara direniyorlardı ki 1999 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve bununla gelen ateşkes birçok hassas konuya temas eden reformların (insan ve azınlık hakları gibi) ulusal uygulama maliyetini düşürmüştü (Bahcheli ve Noel, 2011: 108). İç politikada reformlar için AB koşulluluk ilkesinin yaptığı baskı, AB sürecinin büyük bir heyecanla halk tarafından desteklenmesi ve hükümetin bir türlü reformlara başlayamaması nedeniyle oluşan toplumsal muhalefet neticesinde koalisyon bozuldu ve erken seçimlere gidildi (Narbone ve Tocci, 2007: 238-239). Bu gelişmeler reformlara direnen veto odakları olarak hareket eden iki koalisyon partisinin güçlü AB koşulluluk ilkesi karşısında direnemediğini ve AB üyelik ödülünün ulusal uygulama maliyetlerinden baskın geldiğini göstermektedir.

2002 yılındaki genel seçimlerde iktidara gelen AKP, reformcu ve AB yanlısı bir çizideydi. 2002 ve 2004 yılları arasında ulusal aktörler AB'ye adaylık süreci ve bunun getirdiği reform sorumluluğu konusunda bir mutabakat içerisindeydiler (Aydın ve Çarkoğlu, 2006: 73). Veto odağı olarak konumlanan Kemalist kesim, ki bu kesimin içerisinde muhalefet partisi CHP, siyasete etkisi bilinen ve Kemalist ideallerin bekçisi olarak görülen ordu ve yargının içerisindeki elitler - özellikle yargı içerisinde yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetleyen Anayasa Mahkemesi - ve 2000 ve 2007 yılları arasında görev yapan ve veto gücünü elinde bulunduran cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer vardı, reformları destekler konumlardı ve bu reformları AB adaylık sürecinin bir parçası olarak görmekteydiler (Aydın ve Çarkoğlu, 2006: 71; Çınar, 2011: 13; Kumbaracıbaşı, 2009: 62-70). Özellikle belirtilmesi gereken bir konu da, bu dönemde ordunun birçok hassas konuya nüfus eden (azınlık hakları gibi) reformları desteklemesi, AB üyeliğini ulusal bir hedef olarak tanımlaması ve süreci desteklemesidir (Türkmen, 2008: 153). Bu dönemde birçok reform alanında ulusal uygulama maliyetlerinin düşmesine neden olan PKK ile ateşkes de etkin olmuş ve hükümet azınlık ve kültürel haklar gibi oldukça hassas konularda reformlar yapabirmiştir (Öniş, 2003: 14).

Reform süreci devlet ideolojisi olarak temellenmiş Kemalizm'in temel özelliklerine meydan okumuş, Ulusoy'un (2007: 477) da belirttiği üzere 1923'te kurulan Cumhuriyet'in temellendiği tüm siyasi proje reform süreci tarafından yıpranmıştır. Kemalist düşüncenin altyapısını oluşturan din ve devlet işlerinin ayrılmasını öngören laiklik ve tek bir Türk kimliğinin yansıtıldığı devletin bölünmez bütünlüğü ilkeleri reformlar tarafından yeniden şekillendirilmeye başlamıştır. Öncelikle İslami geçmişine atıfla laikliğe bir tehdit olarak görülen iktidar partisi AKP laiklik konusunda Kemalistlerin karşı çıkış noktası olmuştur. Bunun yanı sıra reformlara konu olan azınlık hakları ve kültürel haklar Kemalizm tarafından tanımlanan Türk kimliği ve devletin bölünmez bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu anlamda ulusal uygulama maliyetleri reform sürecinin başlangıcından itibaren veto odakları için oldukça yüksekti. Fakat 1999 ve 2004 yılları arasında güçlü ve kredibilitesi yüksek AB koşulluluk ilkesi ulusal uygulama maliyetlerine oranla baskın gelmiş ve reformları tetiklemiştir.

Adı geçen Kemalist veto odakları içerisinden farklı aktörler 1999 yılından günümüze farklı zamanlarda aktif rol oynamışlardır: 2005 ve 2007 arasında ordunun artan muhalefetine karşılık yargı içerisindeki muhalefet 2007 sonrasında görülmüştür. Ayrıca 2002 yılından itibaren mecliste çoğunluğu elinde bulunduran AKP, bu yıllar arasında muhalefet partisi olarak mecliste bulunan CHP ve BDP ve 2007 sonrası MHP tarafından muhalefete uğrasa da siyasi tercihleri doğrultusunda reformları meclisten geçirebilmiş ve bu anlamda da CHP ve diğer partilerin veto odağı olarak mecliste etkisi kısıtlı kalmıştır (Kumbaracıbaşı, 2009: 76).

2005 yılı itibarıyla Türkiye’de milliyetçi eğilim hızlı bir yükselişe geçmiştir. Patton (2007: 345) bu durumu tepkisel milliyetçilik olarak adlandırmakta ve sebeplerini AB’nin Kıbrıs sorunu, kültürel ve azınlık hakları, Ermeni sorunu gibi hassas konulardaki taleplerine bağlamaktaydı. Özellikle imtiyazlı ortaklık önerilerinin ortaya çıktığı bu dönemde ulusal aktörlerin ve halkın AB’nin bu konulardaki taleplerine tepkileri artmış ve bunun yanı sıra 2004 yılında PKK ile ateşkesin sona ermesiyle milliyetçi duygular daha da bilenmiş ve birçok alanda ulusal uygulama maliyetleri atmıştır (Aydın ve Çarkoğlu, 2006: 61-64, Bahcheli ve Noel, 2011: 108). Milliyetçiler hükümete AB reformlarının devletin gücünü zayıflattığını ve terörizme ve ayrılıkçı Kürt hareketini cesaretlendirdiğini öne sürerek baskı kurmuşlar, bunun yanı sıra AKP ve Kemalist elitler arasında siyasi gerilim bu dönemde hızla tırmanmış ve Avrupa’ya şüpheci yaklaşan milliyetçi-Kemalist veto odakları hükümete ve reformlarına karşı muhalefet etmeye başlamışlardır (Patton, 2007: 346-347).

2005 sonrası dönemde tırmanan AKP ve Kemalistler arasındaki gerilim birçok siyasi krize yol açmıştır. Özellikle Silahlı Kuvvetlerle AKP’nin ilişkileri gerilemiş ve ordunun ileri gelenleri hem AKP’yi hem de AB yetkililerini yapılan reformlar nedeniyle eleştirmiş, reformların ordunun rejimi ve Cumhuriyet’in kuruluş ilkelerini korumasına ket vurduğunu ifade etmiştir (Bahcheli ve Noel, 2011: 110; Patton, 2007: 354). Özellikle 2007 yılı ve sonrası Kemalist kesim ve AKP arasındaki gerilim çatışmalı bir iç gündem yaratmış ve gündem güne tırmanan gerilim siyasi krizlerde vücut bulmuştur. Bu krizler 2005 sonrası dönemde en temel veto odaklarından olan Kemalistlerin süreci etkileme çabasını da göstermektedir.

Öncelikle, iki kutup arasında tırmanan gerilim 2007 yılındaki cumhurbaşkanı seçimlerinde siyasi bir krize yol açmıştır. İki kanat arasındaki gerilim cumhurbaşkanı adayları konusunda, özetle AKP’nin aday gösterdiği Abdullah Gül konusunda, su yüzüne çıkmıştır. Öncelikle Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt bir basın toplantısı düzenleyerek cumhurbaşkanlığı seçimleri konusunda endişelerini dile getirmiş ve laikliğin önemini ve seçilecek Cumhurbaşkanının Cumhuriyet ideallerine gönülden bağlı olması gerektiğini açıklamıştır (NTVMSNBC, 2007). Sonrasında Cumhurbaşkanı Sezer bir konuşma yapmış ve iç ve dış güçlerin laik cumhuriyetin ideallerini sorgulamakta bir çıkar birliği yaptıklarından söz etmiştir (Polat, 2009: 137). Bu açıklamalar tüm yurttaki hükümete karşı ve laikliğe destek için gösterilere yol açmıştır (Polat, 2009: 137). Gül’ün olası Cumhurbaşkanlığına muhalefet eden Kemalistlerin kaygıları 27 Nisan 2007 tarihinde e-muhtıra adı verilen Silahlı Kuvvetler tarafından yapılan açıklamayla ifade bulmuştur. Silahlı Kuvvetler e-muhtıra’da AKP politikalarını eleştiriyor ve laiklik ve devletin bölünmez bütünlüğü konularına dikkat çekiyordu (Polat, 2009: 137; Posch, 2007: 23). Ayrıca açıklama “Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk’ün, ‘Ne mutlu Türküm diyene!’ anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye

Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır” sözleriyle millet kavramının Kemalist ve etnik temelli tanımına vurgu yapmıştır (Türk Silahlı Kuvvetleri, 2007). Sonuç olarak e-muhtıra Kemalizmin iki temel prensibine, laiklik ve devletin bölünmez bütünlüğüne, atf yapmış ve bu ilkelerin değiştirilmesi olasılığına karşı Kemalistlerin rahatsızlığını göstermiştir. Görülüyor ki reform sürecinin getirdiği yenilikler bu dönemde Kemalistler tarafından kırmızı çizgi olarak tanımlanan iki prensibe meydan okumuş ve bu alanda ulusal uygulama maliyetlerinin yüksekliği Kemalist veto odakları tarafından ifade edilmiştir.

2007 yılında Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, Ahmet Necdet Sezer zamanında veto odağı olarak etkinlik gösteren Cumhurbaşkanlığı AKP tarafından pasifize edilmiş, fakat bu dönemde yargının, özellikle de Anayasa Mahkemesinin, bir veto odağı olarak ortaya çıktığı görülmüştür. 2008 yılına gelindiğinde Kemalistler ve AKP arasındaki siyasi gerilim yine tırmanmış ve iç gündemi belirlemiştir. 2008 yılında AKP'nin önerdiği Anayasa değişiklikleri kapsamında geçen üniversitelerdeki başörtüsü yasağının ortadan kaldırılması AKP ve Kemalist kesim arasındaki uçurumu daha da derinleştirmiştir (Gençkaya ve Özbudun, 2009: 107). CHP konuyu Anayasa Mahkemesine götürmüş ve Anayasa Mahkemesi başörtüsünün üniversitelerde serbestisini öngören anayasa değişikliği için iptal ve yürürlüğün durdurulması kararı vermiştir. Aynı yıl içerisinde laiklik karşıtı eylemlerin merkezi olmak iddiasıyla AKP'ye karşı kapatma davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi partinin kapatılmaması fakat hazine yardımından yoksun bırakılmasına karar vermiştir (Somer, 2011: 30). Bir anlamda partinin laiklik karşıtı bir odak haline gelmesini hazine yardımının kesilmesiyle onaylayan mahkeme, partinin kapatılmasını gerekli görmemiştir. Görüldüğü gibi özellikle 2008 yılı ve sonrasında yargı ve yargının içerisinde en önemli aktörlerden birisi olan Anayasa Mahkemesi veto odaklarından biri haline gelmiştir.

2008 yılında Ergenekon davası AKP ve Kemalist elitler arasındaki mücadeleye damgasını vurmuştur. Ergenekon davasında orduya mensup askerler, medya çalışanları, sivil toplu kuruluşlarında ve akademi görev alanlar terörist bir oluşum içerisinde yer almakla ve hükümete şiddet yolu ile darbe yapmayı hedefleyen bir derin devlet organizasyonu kurmakla suçlanmaktaydı (Cizre ve Walker, 2010: 89; Toktaş ve Kurt, 2010: 397). 2010 yılında ise Balyoz davası 365 sanıkla darbe planı yapmak suçlamasıyla açılmıştır (Bianet, 2012). Sonuçta bu davalar askerin siyasete müdahalesinin kısıtlanmasına ve sivil hükümetin siyasete hakim olmasına yol açacak reformlara halkın desteğini arttırmış ve ordunun siyasi etkinliğinin azalmasına neden olmuştur (Cizre, 2011: 66; Gürsoy, 2011: 298).

2010 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikler ile insan hakları gibi birçok alanda reform yapılmış, fakat Anayasa değişikliklerinin nüfus ettiği en önemli ve tartışmalı alanlar sivil-asker ilişkileri ve yargı sistemi olmuştur. Anayasa değişiklikleri ile ordunun sivil denetiminin artırılması ve yargının yeniden

yapılandırılması Kemalister tarafından eski sistemin temel direklerinden yargı ve ordunun gücünün zayıflatılması ve eski sistemin izlerinin silinmesi olarak görülmüş ve hem siyasi elitler hem de toplumda büyük bir ayrışma ve çatışma ortamı yaratmıştır (Alessandri, 2010: 26). Bu ayrışma ve çatışmaya karşılık Anayasa değişikliklerinin meşruiyetini sağlamak adına AKP konuyu referanduma götürmüş ve yüzde elli sekiz oranında Anayasa değişikliklerinin halk tarafından onaylanmasıyla AKP'nin Anayasa reformları meşruiyet kazanmıştır. Sonuç olarak, 2007 itibari ile veto odaklarının önde gelen temsilcisi Kemalister ve AKP hükümeti arasında hızla tırmanan gerilim birçok siyasi krize neden olmuş, fakat 2008 ve 2010 yıllarında açılan Ergenekon ve Balyoz davaları, 2010 Anayasa değişiklikleri ve bu değişikliklerin referandum ile meşruiyet kazanması ile birlikte özellikle ordu ve yargı içerisinde yer alan Kemalister elitlerin gücü sınırlanmıştır. En önemlisi siyasi arenada ordunun gücü ve rolü zayıflamış ve halkın büyük kesimi siyasete askeri müdahalenin karşısında yer alarak AKP hükümetinin Kemalister kesime karşı konumunu güçlendirmiştir.

Özetle, ulusal uygulama maliyetleri ve veto odaklarının maliyetlere tepkisi 2004'e kadar düşük ve olumlu bir seyir izlerken, 2005 sonrası hızla AB koşulluluk -ilkesi güvenilirliğini kaybetmiş, ulusal uygulama maliyetleri artmış, Avrupa şüphecililiği ve milliyetçi akımlar güçlenmiş ve Kemalister elitler ile AKP hükümeti arasındaki güç mücadelesi tırmanmıştır. Buna karşılık reform süreci hız kaybetse de devam etmiştir. Bu durum DTM'nin veto odaklarının maruz kaldığı yüksek ulusal uygulama maliyetlerinin AB koşulluluk ilkesinin gücünden fazla olması durumunda reformların tamamen durması beklentisini yanlışlamakta ve süreci açıklamakta alternatif perspektifler sunulması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır ki bir sonraki bölüm bu konuyu ele alacaktır.

2.2.2. Reformları İtici Ulusal Unsurlar

İç etkenler arasında Avrupalılaşmaya katkı yapabilecek en önemli faktörler arasında sivil toplum ve siyasi partiler gelmektedir. Bu etkenlerden siyasi partiler sürece doğrudan etki yapabilme kapasitesine sahipken, sivil toplum dolaylı olarak hükümete Avrupalılaşma yolunda reform yapma konusunda baskı yapma yetisine sahiptir. Bu etkenler Türkiye vakasında incelendiğinde siyasi partiler arasında iktidar partisi AKP'nin sürece etkisi gözlemlenirken, sivil toplumun sürece etkisinin kısıtlı kaldığı görülmektedir.

Tarihi bir bakış açısıyla kolektif çıkarı bireysel çıkarın önünde tutan ve güçlü devlet geleneğini öne çıkaran devlet odaklı modernleşme Türkiye'de sivil toplumun zayıf bir yapıda kalmasına sebep olmuştur (Grigoriadis, 2009: 44; Keyman ve Öniş, 2007: 275). Dolayısıyla 1990'lara kadar sivil toplum neredeyse yok denecek bir yapıdaydı (Keyman ve Öniş, 2007: 278). 1990'lara geldiğinde küreselleşme ve devlet politikasının daha fazla sürdürülemez bir hale geldiği Kürt

sorunu konusundaki gerginliğin hızla tırmanması gibi sebeplerden dolayı sivil toplum kuruluşlarının sayısı ve aktivitelerinde bir artış gözlenmiş ve aynı zamanda sivil topluma katılımın da arttığı görülmüştür (Grigoriadis, 2009: 46-51).

1999 yılında Türkiye'nin AB'ye aday ülke statüsü kazanmasıyla AB'ye üyelik süreci sivil topluma üç yönden katkıda bulunmuştur. Öncelikle, AB sivil toplumun demokratikleşme taleplerine kredibilite ve meşruiyet kazandırmıştır (Aydın-Düzgüt ve Keyman, 2007: 75; Tocci, 2005: 81). Özellikle adaylığın ilk beş yılında kredibilitesi yüksek AB katılım süreci sivil toplumu da içeren reform yanlısı iç aktörleri aktif bir şekilde desteklemiş ve reformlara meşruiyet kazandırmıştır (Tocci, 2005: 81). 2004 sonundan itibaren AB koşulluluk ilkesinin kredibilitesinin zayıflaması ile birlikte reform yanlısı aktörlerin elini güçlendiren ve reform taleplerine meşruiyet sağlayan AB katılım sürecinin olumlu etkisi zayıflamıştır. İkinci olarak, AB'ye katılım süreci dernek kurma özgürlüğünde yapılan reformları hızlandırmış ve dolayısıyla sivil toplum aktörlerinin elini güçlendirmiştir (Heper ve Yıldırım, 2011: 7; Tocci, 2005: 81). Dernek özgürlükleri konusunda 2000lerde birçok reform yapılmıştır. Mesela 2002 yılındaki ikinci AB reform paketi ile uluslararası derneklerle ilişkileri kısıtlayan Anayasa'nın 7,11 ve 12. Maddeleri kaldırılmış, 2003 yılındaki dördüncü reform paketi ile tüzel kişilerin derneklere katılması serbest bırakılmıştır (Grigoriadis, 2009: 58-59). Bu anlamda Tocci'nin (2005: 81) ifade ettiği gibi reform süreci özgürlükleri arttırarak sivil toplum örgütlerinin baskıcı yasalar tarafından kısıtlanmadan ve bürokratik prosedürler tarafından zorlanmadan hareket edebilmesine katkıda bulunarak sivil toplumu geliştirmiştir. Son olarak, AB sivil toplum kuruluşlarını farklı programlar çerçevesinde fon sağlayarak desteklemiş ve bu fonlar sivil toplumun gelişmesine oldukça katkıda bulunmuştur (Grigoriadis, 2009: 56; Kubicek, 2011: 916).

1990'lerden itibaren gerçekleşen tüm bu pozitif gelişmelere rağmen sivil toplumun politika yapım sürecine etkisi kısıtlı kalmıştır (Bertelsmann Stiftung 2006, 2008, 2010; CIVICUS, 2005, 2010). Yapılan reformlar sivil toplum kuruluşlarını yapılandırmış ve daha örgütlü bir yapıya dönüştürmüş olmasına rağmen, sivil toplumun sosyal ve siyasi etkisi kısıtlı kalmıştır (CIVICUS, 2005: 15, 2010: 13). Bunun yanı sıra Türkiye'de sivil toplumun gelişiminde birçok sorun vardır. Öncelikle sivil topluma katılım oldukça azdır (İçduygu, 2011: 390). Bununla birlikte Türkiye'de sivil toplum oldukça heterojen bir yapıda ve siyasi yönelimlidir ve bu da sivil toplumun iç değişimi itici otonom etkisini kısıtlamaktadır (Diez vd., 2005: 10; Şimşek, 2004: 62). En önemlisi sivil toplum örgütlerinin siyasi oryantasyonlarının destekledikleri konuları belirlemesidir (Ketola, 2012: 90). Örnek olarak, Kemalist görüşleri savunan bir sivil toplum örgütünün Kemalist prensiplere etkisi olacak reformları desteklemesi çok da gerçekçi görünmemektedir (Diez vd., 2005: 10).

Özetle, Türkiye’de sivil toplum son dönemde gelişmesine rağmen zayıf, siyasi yönelimli olup, dağınık yani bir hedef üzerine birleşmiş bir yapıda değildir. Türkiye’nin AB’ye katılım süreci sivil toplum örgütlerini yasal, finansal ve teknik anlamda desteklese de sivil toplum politika yapımına etkisi kısıtlı olmuş, dolayısıyla sivil toplumun reformları itici gücü de zayıf kalmıştır (Börzel ve Soyaltın, 2012; Diez vd., 2005; Grigoriadis, 2009; Heper ve Yıldırım, 2011; İçduygu, 2011; Kubicek, 2011, Yılmaz, 2014a).

Reformlara pozitif etki edebilecek bir diğer iç unsur da siyasi partilerdir. Fakat Türkiye vakasında bütünüyle reform yanlısı bir siyasi partiler koalisyonu oluşmamıştır. Meclisteki siyasi arenanın bir yanında reform yanlısı AKP ve Kürt hareketini temsil eden mecliste farklı zamanlarda bulunan Demokratik Halk Partisi (DEHAP), Demokratik Toplum Partisi (DTP), ve sonrasında Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), diğer tarafında ise Avrupa’ya ve dolayısıyla reformlara şüphe ile yaklaşan CHP ve MHP konumlanmıştır. Fakat daha önce de belirtildiği üzere veto odağı olarak hareket eden CHP ve MHP’nin meclisteki etkisi, AKP’nin iktidara geldiğinden beri mecliste çoğunluğu oluşturmasından dolayı kısıtlı kalmıştır. Aynı şekilde BDP’nin de reform yanlısı olmasına rağmen gündemi ve meclisten geçen reformları etkileme şansı oldukça düşüktür. Yine de belirtilmelidir ki Kürt hareketini temsil eden partiler zaman içerisinde kapatılmalarından dolayı isim değiştirerek yola devam ederken, Türkiye’nin AB’ye katılım sürecini ve reformları destekler bir turum sergilemişlerdir. Bu tutum sürecin Kürtlere sağlayacağı demokratik haklar ve Kürt sorununa yapacağı olumlu katkı göz önünde bulundurulurken düşünülmelidir (Bardakçı, 2010: 34; Oğuzlu, 2012: 233).

AKP ise siyasi partiler arasında mecliste iktidara geldiğinden beri reformları tek başına meclisten geçirebilme yetisine sahip iktidar partisi olarak reformların yönünü ve gerçekleştirmesini belirleyen önemli bir iç etken olmuştur. AKP kurulduğu günden itibaren kendisini reformist, AB yanlısı, liberal ve muhafazakar demokrat bir parti olarak tanımlamıştır (AKP Parti Programı, 2001; AKP Seçim Manifestosu, 2002). Fakat partinin ileri gelenlerinin İslami kökenleri birçok kesimde ve özellikle de Kemalistler arasında şüphe uyandırmış ve AKP’nin reformist idealleri çoğu zaman sorgulanmıştır. Bu da daha önce bahsedildiği üzere Kemalistler ve AKP arasında bir seri krize yol açmıştır. Özellikle Refah Partisi (RP)’nin 28 Şubat süreci sonrası Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması, muhalif kesim tarafından AKP’nin RP’nin halefi olarak görülmesi ve Kemalistler ve AKP arasındaki zaman içerisinde hızla tırmanan gerilim AKP için demokratikleşme ve AB sürecini bir hayatta kalma sürecine dönüştürmüştür (Aydın-Düzgüt ve Keyman, 2007: 75; Dağı, 2006: 96; Yılmaz 2014b: 246). AB süreci ve reformlar bu anlamda AKP’nin İslami kökenleri konusunda kaygılı laik kesime karşı AKP’ye ciddi bir meşruiyet kazandırmıştır (Aydın-Düzgüt ve Keyman, 2007: 75; Yılmaz, 2014b: 246). Bunun yanı sıra AKP’nin seçimlerde

aldığı gittikçe artan oy oranı yine partiye meşruiyet sağlayan önemli bir kaynak olmuştur (Dağı, 2006: 96; Yılmaz 2014b: 246). Demokratikleşme konusunda halktan gelen talep, AKP'nin reformist bir parti olarak hareket etmesine katkı sağlamıştır, zira bu kesimlerden (azınlık, liberal, reformist ve demokrat kesim) aldığı oy seçimlerdeki oy oranına ciddi katkı sağlamaktaydı (Liaras, 2009: 8; Yılmaz, 2014b: 247). Dolayısıyla rasyonel bir bakış açısıyla AKP'nin siyasi arenadan oylarının düşerek veya Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılarak silinmemesi demokrasi ve reformlara verdiği öneme bağlı kalmıştır.

AKP 2002 yılında iktidara geldiğinde AB sürecini destekleyen koalisyon içerisinde yer almış, fakat bu süreç AKP'nin reformist ajandasından çok AB'nin reformları itici gücünden etkilenmiştir (Aydın-Düzgüt ve Keyman, 2007: 75; Yılmaz, 2014b: 247). Bu dönemde AKP'ye ve dolayısıyla partinin politikaları ve reformlarına kredibilitesi yüksek AB katılım süreci meşruiyet kazandırmıştır. 2005 sonrası siyasi arenada artan krizler AKP hükümetinin meşruiyetinin sorgulandığı bir döneme girildiğini göstermiş ve bu dönemde kredibilitesi sarsılan AB koşulluluk ilkesi nedeniyle AKP önemli bir meşruiyet kaynağını kaybetmiştir. Dolayısıyla, AKP'ye meşruiyet sağlayan seçimler bu dönemde ön plana geçmiş ve AKP'nin AB katılım sürecine olan desteği pasif aktivist ve retorik düzeyde kalmıştır (Avcı, 2011: 419; Öniş, 2010: 12).

Kemalistlerle yaşanan siyasi krizlerde AKP siyasi geleceğini seçimlerde kanıtlanan halkın desteğine bağlamıştır. Bunun en güzel örneği 2007 seçimleridir. 27 Nisan e-muhtırasından yaklaşık bir ay sonra gerçekleşen seçimlerde AKP toplam oyların yüzde 47'sini almış ve bu sonuç e-muhtıradan sonra halkın AKP'ye olan desteği olarak yorumlanmıştır. AKP'nin 2007 seçim zaferine katkısı olan en önemli etkenlerden biri reformistlerin ve siyasete müdahale eden orduya karşı siyasetin sivilleşmesine destek olan kesimlerin desteğiydi (Grigoriadis, 2009: 182; Öniş, 2009: 25). Seçimlerden sonra yine de siyasi krizler hız kesmeden devam etmiş ve AKP referandum ve seçimleri iktidarının meşruiyetini sağlayan önemli bir kaynak olarak stratejik anlamda değerlendirmiştir. 2010 yılında siyasetin sivilleşmesine önemli katkıda bulunan Anayasa reformları da bu şekilde referanduma götürülerek AKP'nin politika ve reformlarına meşruiyet sağlamıştır. Özellikle zaman içinde ordunun siyasi arenadaki etkisinin reformlar ile azalması ve Ergenekon ve Balyoz davaları ile orduya olan güvenin sarsılması sonucunda AKP karşısında zayıf bir muhalefet bulmuş ve bu durum AKP'nin politika ve reformlarında hareket kabiliyetini arttırmıştır. Dolayısıyla 2010 senesinden sonra artan tartışmalı ve gerilimli konular AKP karşısında zayıf bir muhalefet ve AKP'nin siyasi tercihlerini kısıtlamadan uygulayabilme kapasitesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Sonuçta, AKP yamalı reform sürecine 2005 senesinden itibaren kendi siyasi ajandasını gerçekleştirme motivasyonu ile devam etmiştir ki 2010 sonrası Avrupalılaştırmanın tam aksi yönünde ortaya çıkan gelişmeler (Kürtaj yasası

tartışmaları, medyanın özgürlük alanının kısıtlanması, internet yasakları gibi) de bu siyasi ajandanın bir parçası olmasından ileri gelmektedir (Yılmaz 2015).

Özetle, AKP 2002 ve 2004 yılları arasında AB'nin öne sürdüğü yol haritasını AB katılım süreci dolayısıyla uygulamış, 2005 yılı itibarıyla AB'nin yol haritasını izlemek yerine kendi siyasi tercihleri doğrultusunda reformlar gerçekleştirmiş ve dolayısıyla reformlar AB yol haritasında belirtilen şekilde bir bütünlük sağlamak yerine yamalı bir hal almıştır. Siyasi ajandasına uyan Avrupalılaştırma yönünde reformları gerçekleştiren AKP, özellikle 2010 sonrası Avrupalılaştırmanın tersi yönünde de eşzamanlı politikalar izlemiş yamalı reform süreci devam etmiştir.

Sonuç olarak, reformları itici ulusal etkenleri göz önüne aldığımızda sivil toplumun son yıllarda önemli bir gelişim göstermesine rağmen politika yapımına olan etkisinin zayıflığından dolayı iç değişime etkisi kısıtlı kalmış, siyasi partiler arasındansa iktidar partisi AKP'nin sürece katkısı gözlemlenmiştir. Fakat AKP 2004 dönemine kadar AB katılım süreci doğrultusunda reformlar hayata geçirirken, 2005 yılı itibarıyla AB koşulluluk ilkesinin kredibilitesindeki zayıflamayla birlikte kendi siyasi tercihleri doğrultusunda hareket etmiş ve bu doğrultuda reformlar hayata geçirmiştir. Dolayısıyla iç etkenler arasında iç değişime katkıda bulunan etkenlerden siyasi partiler öne çıkmış ve AKP süreci belirleyici rol oynamıştır.

Sonuç

Türkiye'nin 1999 yılı sonrasında hareketlenen ve dalgalı bir seyir izleyen Avrupalılaştırma sürecini ve bu doğrultuda ülkedeki iç değişimi ele alan bu makale literatürde önemi aşık olan DTM'yi Türkiye vakasında incelemiş ve zamanla artan uygulama maliyetleri ve kredibilitesi düşen AB koşulluluk ilkesi çerçevesinde 2005 sonrası Türkiye'de devam eden reformları açıklamada yetersiz kaldığı problemlerinden hareketle reform sürecini desteklemesi olası iç etkenleri de analize dahil etmiştir.

DTM'nin belkemiğini oluşturan AB koşulluluk ilkesinin Türkiye'nin katılım sürecinin ilk beş yılında kredibilitesi oldukça yüksek ve güçlü olduğu gözlemlenmiş ve 2005 yılı itibarıyla bir düşüş yaşadığı ve gücünün zayıfladığı görülmüştür. Ayrıca ulusal uygulama maliyetlerinin adaylığın ilk yıllarında düşük bir seyir izlemiş, yine 2005 yılı itibarıyla yükselmiş ve bu maliyetlere maruz kalan veto odaklarının muhalefetlerini arttırmışlardır. DTM sürecin ilk yarısını başarıyla açıklamakta etkin, ikinci yarısında Avrupa koşulluluk ilkesinin düşen kredibilitesi ve artan uygulama maliyetlerine bağlı olarak reformların durması yerine devam etmesi sebebiyle süreci açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu noktada literatürde iç etkenlerin negatif etkisinin öne çıkarıldığını, oysa Avrupalılaştırma sürecine iç etkenlerin reformu itici etkisinin de olabileceğini tartışan bu makale reforma pozitif etkisi olabilecek etkenleri incelemiştir.

Sivil toplum ve siyasi partileri odak noktası alan makale sivil toplumun zaman içerisinde gelişmesine rağmen politika yapma sürecine etkisinin kısıtlı olduğunu, bunun yanı sıra siyasi partiler arasında iktidar partisi AKP'nin öne çıktığı görülmüştür. Tüm süreç boyunca meşruiyeti sık sık sorgulanan AKP, 2002 ve 2004 yılları arasında AB'nin güçlü etkisi ile reformlarında AB yol haritasını uygulamış ve hem partiye hem de reformlarına AB katılım süreci meşruiyet sağlamıştır. 2005 yılı itibarıyla AB koşulluluk ilkesinin kredibilitesinde yaşanan düşüş nedeniyle AKP meşruiyetini seçimlerde aramış, yükselen oy oranı AKP'nin çatışmalı siyasi arenada meşruiyetini arttırmıştır. Ayrıca reformist, azınlık, liberal ve demokrat kesimden oy alan AKP, bu kesimlerden oy oranını sağlamlaştırmak ve arttırmak adına bir anlamda demokratik reformlara siyasi hayatını bağlamıştır. Fakat AB yol haritasını izlemek yerine AKP kendi siyasi tercihleri doğrultusunda reformlar gerçekleştirmiş ve reformlar yamalı bir hal almıştır. Özellikle 2008 yılı sonrası ordunun siyasi arenadaki etkisinin Ergenekon ve Balyoz davaları ile orduya olan güvenin sarsılması ve reformlar ile siyasetin sivilleşmesi sonucunda AKP'nin karşısında zayıf bir muhalefet kalmış ve AKP'nin politika ve reformlarında hareket kabiliyetini arttırmıştır. Dolayısıyla 2010 senesinden sonra gündeme damgasını vuran tartışmalı ve gerilimli konular AKP karşısında zayıf bir muhalefet ve AKP'nin siyasi tercihlerini kısıtlamadan uygulayabilme kapasitesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye vakası tepeden inme araştırma tasarılarını ve AB koşulluluk ilkesinin baskın olduğu Avrupalılaştırma literatürüne AB koşulluluk ilkesinin zayıf olması halinde bile reformların iç etkenlerin itici etkisiyle devam edebileceğini göstererek yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu anlamda makale Avrupalılaştırmayı konu alan araştırmaların iç etkenlerin sürece negatif etkisi yerine AB'den bağımsız olumlu etkisine odaklanmanın gerekliliğini ortaya koymuştur.

Kaynakça:

- Alessandri, E. (2010). Democratization and Europeanization in Turkey After the September 12 Referandum. *Insight Turkey*, 12(4), 23-30.
- AKP Parti Programı (2001). Erişim: 12 Şubat 2009, <http://eng.akparti.org.tr/english/partyprogramme.html>
- AKP Seçim Manifestosu (2002). Erişim: 12 Şubat 2009, <http://www.akparti.org.tr/tbmm/belge.asp>
- Avcı, G. (2011). The Justice and Development Party and the EU: Political Pragmatism in a Changing Environment. *South European Society and Politics*, 16(3), 409-421.
- Avrupa Komisyonu (2004). *Türkiye 2004 İlerleme Raporu*, SEC (2004)1201 final, Brüksel.
- Avrupa Komisyonu (2006). *Türkiye 2006 İlerleme Raporu*, SEC (2006)1390, Brüksel.
- Avrupa Komisyonu (2009). *Türkiye 2009 İlerleme Raporu*, SWD (2009)1334 final, Brüksel.
- Avrupa Komisyonu (2012). *Türkiye 2012 İlerleme Raporu*, SWD (2012)336 final, Brüksel.
- Avrupa Komisyonu (2013). *Türkiye 2013 İlerleme Raporu*, SWD (2013)417 final, Brüksel.
- Aybet, G. (2006). Turkey and the EU after the First Year of Negotiations: Reconciling Internal and External Policy Challenges. *Security Dialogue*, 37(4), 529-549.
- Aydın, S. ve Keyman, F. E. (2004). European Integration and the Transformation of Turkish Democracy. *Centre for European Policy Studies EU-Turkey Working Papers*, 2.
- Aydın, S. ve Çarkoğlu, A. (2006). EU Conditionality and Democratic Rule of Law in Turkey. Sabancı Üniversitesi, Stanford Üniversitesi ve Flornansa Üniversitesi'nin hazırlamış olduğu çalıştayda sunulan tebliğ. 10-11 Aralık 2006, İstanbul.
- Aydın-Düzgıt, S. ve Keyman, F. E. (2007). 'Europeanization, democratization and human rights in Turkey', Esra LaGro ve Knud Erik Jorgensen (der.), *Turkey and the European Union Prospects for a Difficult Encounter*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Aydın-Düzgıt, S. ve Keyman F. E. (2013). EU-Turkey Relations and the Stagnation of Turkish Democracy. *Global Turkey in Europe Policy Briefs*, 6.
- Bahçeli, T. ve Noel, S. (2011). 'The justice and development party and the Kurdish question', Marlies Casier ve Joost Jongerden (der.), *Nationalisms and Politics in Turkey Political Islam, Kemalism and the Kurdish Issue*. Londra ve New York: Routledge.
- 'Balyoz Davası Nedir?'. (21 Eylül 2012), *Bianet*.
- Bardakçı, M. (2010). Turkish Parties' Positions Towards the EU: Between Europhilia and Europhobia. *Romanian Journal of European Affairs*, 10(4), 26-41.
- Bertelsmann Stiftung (2006). Bertelsmann Transformation Index Turkey Country Report. Erişim: 13 Mayıs 2011, http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-C13A32F5-58D22B5A/bst_engl/Turkey.pdf
- Bertelsmann Stiftung (2008). Bertelsmann Transformation Index Turkey Country Report. Erişim: 13 Mayıs 2011, <http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-27B847D2-25110A11/bst/Turkey.pdf>

- Bertelsmann Stiftung (2010). Bertelsmann Transformation Index Turkey Country Report. Erişim: 13 Mayıs 2011, <http://www.btiproject.de/fileadmin/Inhalte/reports/2010/pdf/BTI%202010%20Turkey.pdf>
- Börzel, T.A. (2000). Why there is no ‘southern problem’. On environmental leaders and laggards in the European union. *Journal of European Public Policy*, 7(1), 141–162.
- Börzel, T.A. (2010). The Transformative Power of Europe Reloaded: The Limits of External Europeanization. *KFG Working Paper Series*, 11, Freie Universität Berlin.
- Börzel, T. A. ve Risse, T. (2000). When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change. *European Integration Online Papers*, 4(15).
- Börzel, T. A. and Soyaltın, D. (2012). Europeanization in Turkey Stretching a Concept to its Limits. *KFG Working Paper Series*, 36, Freie Universität Berlin.
- Çınar, M. (2011). ‘Turkey’s Present *Ancien Régime* and the Justice and Development Party’, Marlies Casier and Joost Jongerden (der.), *Nationalisms and Politics in Turkey Political Islam, Kemalism and the Kurdish issue*. Londra ve New York: Routledge, 14-27.
- CIVICUS (2005). Civil Society in Turkey: An Era of Transition. CIVICUS Civil Society Index Country Report for Turkey.
- CIVICUS (2010) Civil Society in Turkey: At a Turning Point. CIVICUS Civil Society Index Project Analytical Country Report for Turkey II.
- Cizre, Ü. (2011). Disentangling the Threats of Civil-Military Relations in Turkey: Promises and Perils. *Mediterranean Quarterly*, 22(2), 57-75.
- Cizre, Ü. ve Walker, J. (2010). Conceiving the New Turkey after Ergenekon. *International Spectator*, 45(1), 89-98.
- Dağı, I. (2006). The justice and development party: Identity, politics, and human rights discourse in the search for security and legitimacy, Hakan Yavuz (der.), *The Emergence of a New Turkey Democracy and the AK Parti*. Salt Lake City, Utah: The University of Utah Press.
- Diez, T., Agnantopoulos, A. ve Kaliber, A. (2005). File: Turkey, Europeanization and Civil Society: Introduction. *South European Society and Politics*, 10 (1), 1–15.
- Gençkaya, Ö. F. ve Özbudun, E. (2009). *Democratization and the Politics of Constitution-Making in Turkey*, Budapeşte ve New York: Central European University Press.
- Grigoriadis, I. N. (2008). On the Europeanization of minority rights protection: Comparing the cases of Greece and Turkey. *Mediterranean Politics*, 13(1), 23-41.
- Grigoriadis, I. N. (2009). *Trials of Europeanization Turkish Political Culture and the European Union*, New York: Palgrave Macmillan.
- Gürsoy, Y. (2011). The impact of EU-driven reforms on the political autonomy of the Turkish military. *South European Society and Politics*, 16(2), 293–308.
- ‘Erdoğan: Kürtaj yasasını çıkartacağız [Erdoğan: We will enact the abortion law]’. (29 Mayıs 2012), *Radikal*.

- Freedom House (2011). *Countries at the Crossroads – Turkey*.
- Freedom House (2013). *Freedom in the World – Turkey*.
- Freedom House (2014). *Freedom in the World – Turkey*.
- Heper, M. ve Yıldırım, S. (2011). Revisiting Civil Society in Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, 11(1), 1-18.
- İçduygu, A. (2011). Interacting Actors: The EU and Civil Society in Turkey, *South European Society and Politics*, 16(3), 381–394.
- Kelley, J. (2004). *Ethnic Politics in Europe: The Power of Norms and Incentives*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ketola, M. (2012). A Gap in the Bridge? European Union Civil Society Financial Assistance in Turkey. *European Journal of Development Research*, 24(1), 89-104.
- Keyman, F. E. ve Öniş, Z. (2007). Turkish Politics in a Changing World: Global Dynamics and Domestic Transformations, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kubicek, P. (2005) The European Union and Grassroots Democratization in Turkey. *Turkish Studies*, 6 (3), 361–377.
- Kumbaracıbaşı A. C. (2009). *Turkish Politics and the Rise of the AKP*, Abingdon, Oxon: Routledge.
- Liaras, E. (2009). Turkey’s Party System and the Paucity of Minority Policy Reform, *EUI Working Papers RSCAS*, 56, San Domenico di Fiesole.
- Magen, A. ve Morlino, L. (der.) (2009). *International Actors, Democratisation and the Rule of Law Anchoring Democracy?*, Londra ve New York: Routledge.
- Narbone, L. ve Tocci, N. (2007). Running around in circles? The cyclical relationship between Turkey and the European Union. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 9(3), 233–245.
- Oğuzlu, H. T. (2012). Turkey and the European Union: Europeanization Without Membership. *Turkish Studies*, 13(2), 229–243.
- ‘Org. Büyükanıt’ın Konuşmasının Tam Metni [The Full Text of Chief of General Staff Büyükanıt’s Speech]’. (13 Nisan 2007), *NTVMSNBC*.
- Öniş, Z. (2003). ‘Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State: Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era’, Ali Çarkoğlu and Barry Rubin (der.), *Turkey and the European Union Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*. Londra ve Portland, OR: Frank Cass, 9-34.
- Öniş, Z. (2009). Conservative globalism at the crossroads: The justice and development party and the thorny path to democratic consolidation in Turkey. *Mediterranean Politics*, 14(1), 21–40.
- Öniş, Z. (2010). Contesting for the “Center”: Domestic Politics, Identity Conflicts and the Controversy Over EU Membership in Turkey, İstanbul Bilgi University European Institute Working Papers, 2.
- Özbilgin, O. (24 Mayıs 2013). Turkey bans alcohol advertising and curbs sales. *Reuters*.

- Noutcheva, G. ve Aydın-Düzgıt, S. (2012). Lost in Europeanisation: The Western Balkans and Turkey. *West European Politics*, 35(1), 59–78.
- Patton, M. J. (2007). AKP reform fatigue in Turkey: What has happened to the EU process?. *Mediterranean Politics*, 12(3), 339–358.
- Polat, R. K. (2009). The 2007 Parliamentary Elections in Turkey: Between Securitisation and Desecuritisation. *Parliamentary Affairs*, 62(1), 129-148.
- Posch, W. (2007). Crisis in Turkey: Just Another Bump on the Road to Europe?. *Institute for Security Studies Occassional Paper*, 67.
- Pridham, G. (1994). National Environmental Policy-Making in the European Framework: Spain, Greece and Italy in Comparison. *Regional Politics and Policy*, 4(1), 80-101.
- Pridham, G. (2005). *Designing Democracy: EU Enlargement and Regime Change in Post-Communist Europe*, Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Saatçioğlu, B. (2009). How Closely Does the European Union’s Membership Conditionality Reflect the Copenhagen Criteria? Insights from Turkey. *Turkish Studies*, 10(4), 559–576.
- Schimmelfennig, F. (2009). Entrapped Again: The Way to EU Membership Negotiations with Turkey. *International Politics*, 46 (4), 413–431.
- Schimmelfennig, F. ve Sedelmeier, U. (Der.) (2005). *The Europeanisation of Central and Eastern Europe*, Ithaca ve Londra: Cornell University Press.
- Schimmelfennig, F., Engert, S. ve Knobel, H. (2003). Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey. *Journal of Common Market Studies*, 41(3), 495-518.
- Sedelmeier, U. (2011). Europeanisation in New and Candidate States. *Living Reviews in European Governance*, 6(1), 1-52.
- ‘Sezeryan Yasası Kabul Edildi! [The ceserean law is adopted]’. (4 Haziran 2012), *Haber3*.
- Somer, M. (2011). ‘Democratization, Clashing Narratives, and ‘Twin Tolerations’ between Islamic-Conservative and Pro-Secular Actors’, Marlies Casier and Joost Jongerden (der.), *Nationalisms and Politics in Turkey Political Islam, Kemalism and the Kurdish issue*. Londra ve New York: Routledge, 28-47.
- Sugden, J. (2004). ‘Leverage in theory and practice: Human rights and Turkey’s EU candidacy’, Mehmet Uğur ve Nergis Canefe (der.), *Turkey and European Integration Accession Prospects and Issues*. Londra ve New York: Routledge.
- Tocci, N. (2005). Europeanization in Turkey: Trigger or Anchor for Reforms?. *South European Society and Politics*, 10(1), 73–83.
- Toktaş, Ş. ve Kurt, Ü. (2010). The Turkish Military’s Autonomy, JDP Rule and the EU Reform Process in the 2000s: An Assessment of the Turkish Version of Democratic Control of Armed Forces (DECAF). *Turkish Studies*, 11(3), 387–403.
- ‘Turkey drops anti-abortion legislation’. (22 June 2012), *Aljazeera*.
- Türk Silahlı Kuvvetleri (27 Nisan 2007). Basın Açıklamaları, Ankara.
- Türkmen, F. (2008). The European Union and Democratization in Turkey: The Role of the Elites, *Human Rights Quarterly*, 30(1), 146-163.

- Uğur, M. (2010). Open-ended membership prospect and commitment credibility: Explaining the deadlock in EU-Turkey accession negotiations. *Journal of Common Market Studies*, 48(4), 967-991.
- Ulusoy, K. (2007). Turkey's Reform Effort Reconsidered, 1987–2004. *Democratization*, 14(3), 472 – 490.
- Vachudova, M. A. (2005). *Europe Undivided: Democracy, Leverage and Integration after Communism*, Oxford: Oxford University Press.
- Yılmaz, G. (2014a). EU Conditionality is not the Only Game in Town! Domestic Drivers of Turkey's Europeanization. *Turkish Studies*, 15(2), 303-321.
- Yılmaz, G. (2014b). It Is Pull-and-Push That Matters for External Europeanization! Explaining Minority Policy Change in Turkey. *Mediterranean Politics*, 19(2), 238-258.
- Yılmaz, G. ve Soyaltn, D. (2014). Zooming into the “Domestic” in Europeanization: Promotion of Minority Rights and Fight Against Corruption in Turkey. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(1), 11-29.